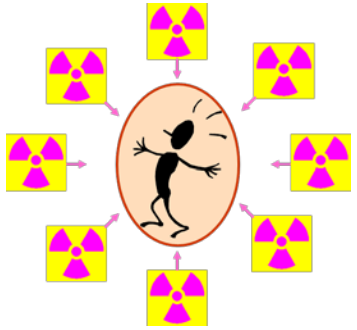
Zaštita od spoljašnjeg i unutrašnjeg izlaganja

» Principi zaštite od zračenja odnose se na izvor i pojedinca

» Dva vida izlaganja:
  > Kontinualna praksa
  > Intervencija

» Oba vida primenjuju se na medicinska, profesionalna i izlaganja stanovništva

Principi zaštite od zračenja

- Opravdanost prakse
- Optimizacija zaštite
- Ograničavanje izlaganja

Opravdanost prakse

- Praksa koja uključuje primenu jonizujućih zračenja smatra se opravdanom ukoliko proizvodi veću korist za izloženog pojedinca ili društvo u celini u odnosu na štetu koju može da prouzrokuje
- U obzir se uzimaju socijalni, ekonomski i drugi relevantni parametri
- Izlaganje bez neto koristi nije opravdano

Optimizacija zaštite

A L A R A

As **L**ow **A**s **R**easonably **A**chievable

- zaštitu od zračenja treba sprovoditi do određenog nivoa posle koga više ne postoji korist od samog izlaganja
- u obzir se uzimaju ekonomski, socijalni i drugi relevantni faktori

Ograničavanje izlaganja

- normalna izlaganja pojedinaca moraju biti ograničena u okviru autorizovane prakse
- ukupna efektivna doza
- ukupna ekvivalentna doza za organe i tkiva
- specijalne okolnosti su izuzete

- Ekspoziciona doza je dozimetrijska veličina karakteristična za elektromagnetno jonizujuće zračenje i bazira se na osobini zračenja da jonizuje vazduh;
- definiše se ISKLJUČIVO za ELEKTROMAGNETNO ZRAČENJE U VAZDUHU.

DEFINICIJA: apsolutna vrednost ukupnog naelektrisanja jona istog znaka, nastalih u vazduhu kada su svi elektroni oslobođeni fotonima po jedninici mase vazduha potpuno zaustavljeni u vazduhu

$$X = dQ/dm$$

SI jedinica za ekspozicionu dozu je C/kg (kulon po kg vazduha)
Stara jedinica [R]
1 R = 2.58 x 10-4 Ckg-1
1 Ckg-1 = 3876 R

- Pre interakcije sa pacijentom (u direktnom snopu) ili medicinskim osobljem (usled rasejanog zračenja od pacijenta) dolazi do interakcije x zračenja sa vazduhom;
- Ekspoziciona doza pokazuje moć x zračenja da jonizuje vazduh kroz koji prolazi;
- Merenjem ekspozicione doze, odnosno uvidom u efekat koji zračenje proizvodi u vazduhu procenjuje se efekat koji bi nastao u interakciji sa tkivom;
- Apsorbovana doza je energija apsorbovana po jedinici mase- Definiše se za sve vrste jonizujućih zračenja i različite materijale

definicija: apsorbovana doza predstavlja srednju vrednost *energije* apsorbovane u elementu mase *dm* pri prolasku zračenja kroz taj element:

$$D = \frac{d\bar{\varepsilon}}{dm}$$

SI jedinica Grej
[Gy] = J/kg

ICRP (International Commission on Radiological Protection)

Efektivna doza za celo telo

$$E = \Sigma T (wT.HT)$$

E efektivna doza za celo telo
wT : težinski faktor za tkivo ili organ T
HT : ekvivalentna doza za tkivo ili organ T

Ekvivalentna doza za pojedinačna tkiva i organe: ekvivalentna doza H je apsorbovana doza pomnožena bezdimenzionim težinskim faktorom zračenja, **wR** koji kvantifikuje biološku efikasnost posmatranog tipa zračenja. SI jedinica za ekvivalentnu dozu je **sivert (Sv)**

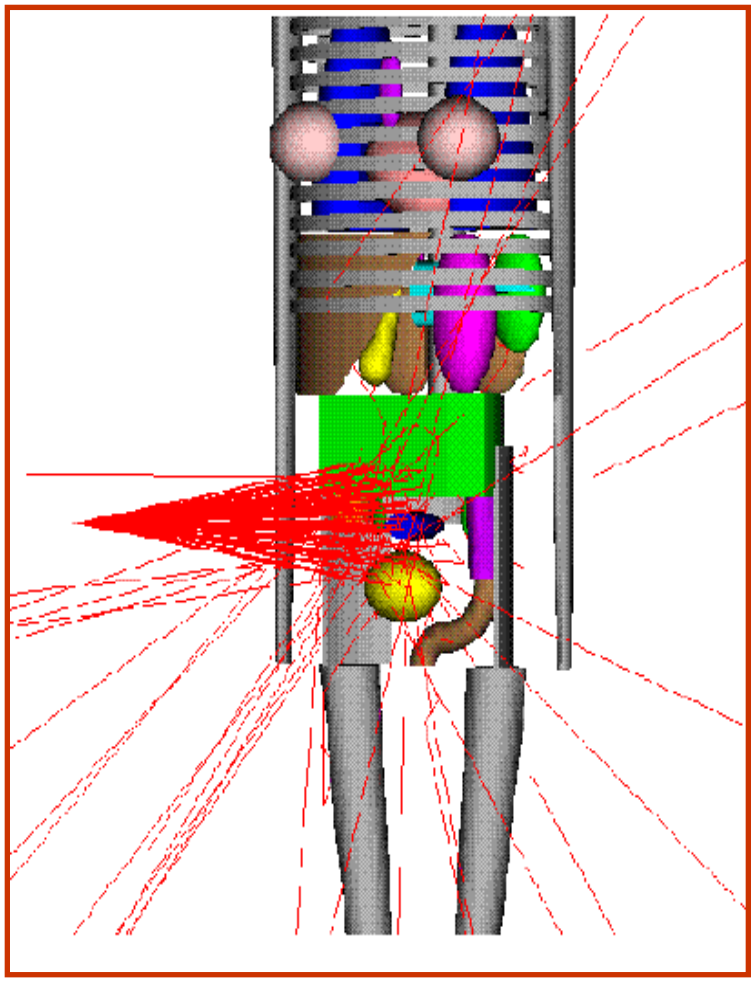
$$H_{T,R} = w_R . D_{T,R}$$

HT, R : ekvivalentna doza u tkivu T od zračenja R
wR : radijacioni težinski faktor za zračenje R
DT : apsorbovana doza u tkivu ili organu T

$$H_T = \Sigma_R (w_R . D_{T,R})$$

HT : ekvivalentna doza u tkivu T
wR : radijacioni težinski faktor za zračenje R
DT : apsorbovana doza u tkivu ili organu T

Vrsta zračenja	Radijacioni težinski faktor, W_R
Fotoni, sve E	1
Elektroni, sve E	1
Neutroni E < 10 keV	5
n 10 keV- 100keV	10
n 100 keV- 2 MeV	20
n > 20 MeV	10
n > 2 keV – 20 MeV	5
Protoni p+ > 2 MeV	5
Alfa cestice, fisioni fragmenti	20

Tkivo ili organ	w_T
Gonade	0.20
Kosna srž	0.12
Debelo crevo	0.12
Pluća	0.12
Želudac	0.12
Mokraćna bešika	0.05
Dojke	0.05
Jetra	0.05
Jednjak	0.05
Štitasta žlezda	0.05
Koža	0.01
Kosti	0.01
Ostatak *(nadbubrežna zlezda, mozak, ekstratorokalna regija, tanko crevo, bubrezi, mišićno tkivo,*	0.05

Granice izlaganja (ICRP 60)

	Profesionalno izložena lica	Stanovništvo
Efektivna doza	20 mSv, srednja vrednost za 5 uzastopnih godina	1 mSv
Godišnje ekvivalentne doze		
očna sočiva	150 mSv	15 mSv
koža	500 mSv	50 mSv
ekstremiteti	500 mSv	/

Ograničavanje izlaganja

- dozvoljena vrednost efektivne doze na godišnjem nivou iznosi 20 mSv usrednjeno u pet uzastopnih godina
- u svakoj godini najveća dozvoljena vrednost iznosi 50 mSv uz prethodni uslov
- dozvoljena vrednost ekvivalentne doze za očno dno iznosi 150 mSv/god
- dozvoljena vrednost ekvivalentne doze za ekstremitete i kožu iznosi 500 mSv/god

Ograničavanje izlaganja

- dozvoljena vrednost efektivne doze na godišnjem nivou iznosi 1 mSv usrednjeno u pet uzastopnih godina
- dozvoljena vrednost ekvivalentne doze za očno dno iznosi 15 mSv/god
- dozvoljena vrednost ekvivalentne doze za ekstremitete i kožu iznosi 50 mSv/god

U specijalnim okolnostima smatra se opravdanim ako određena grupa pojedinaca primi veće doze od graničnih vrednosti:

- spašavanje ljudskih života ili prevencija ozbiljnih povreda
- ako preduzete mere sprečavaju veliku kolektivnu dozu
- ako su preduzete mere prevencija za nastanak opasnosti većih razmera

Stepen rizika zavisi od prirode interakcije alfa, beta, gama i neutronskog zračenje sa materijom

Radiation Type	Relative External Radiation Hazard
Alpha Particles	None
Beta Particles	Slight
Gamma Rays	Severe
X-Rays	Severe
Neutrons	Severe

- Uređaji koji proizvode jonizujuća zračenja
- Radionuklidi (radioaktivne materije)

- Izvor (kontejner)

- Okolina (strukturna zaštita, ventilacija)

- Pojedinac (administrativna kontrola, lična zaštitna sredstva)

Kontrola izvora se primenjuje u zaštiti stanovništva!

Kontrola spoljašnjeg izlaganja

Tri metode:

1. Zaštitna sredstva (ekrani)
2. Vreme
3. Rastojanje

Zaštitna sredstva (ekrani)

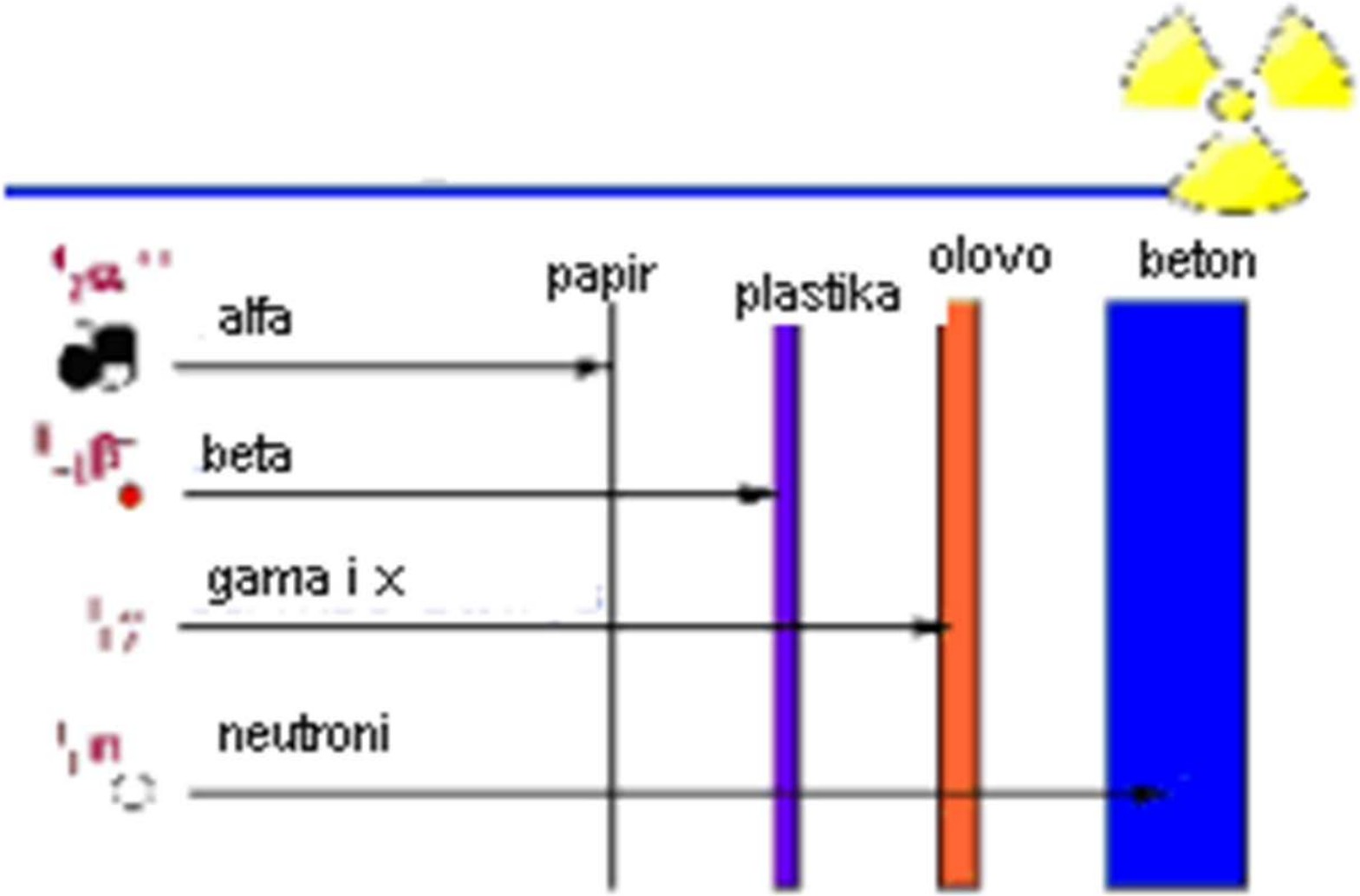
- Matrerijali koji slabe intenzitet zračenja se koriste za kontrolu spoljašnjeg izlaganja

- Relevantno:
  - Gustina i debljina materija
  - Vrsta zračenja, fluks, energija, dimenzje izvora

Zaštitna sredstva (ekrani)

Zavisi od vrste zračenja:

- Alfa čestice, brzo gube energiju, nije potrebna zaštita u slučaju spoljašnjeg izlaganja
- Beta čestice, sporije gube energiju i prodornije su od alfra čestica, materijali niskog atomskog broja (pleksiglas, Al...)
- Neutroni, smanjenje energije u sudarima sa lakim atomima, apsorpcija
- Fotoni, materijali visokog atomskog broja (Pb)

papir
plastika
olovo
beton
alfa
beta
gama i x
neutroni

Vreme

Doza = Jačina doze x vreme

Primer

Ako jačina doze na rastojanju od 1m od izvora iznosi 20 µSv/h

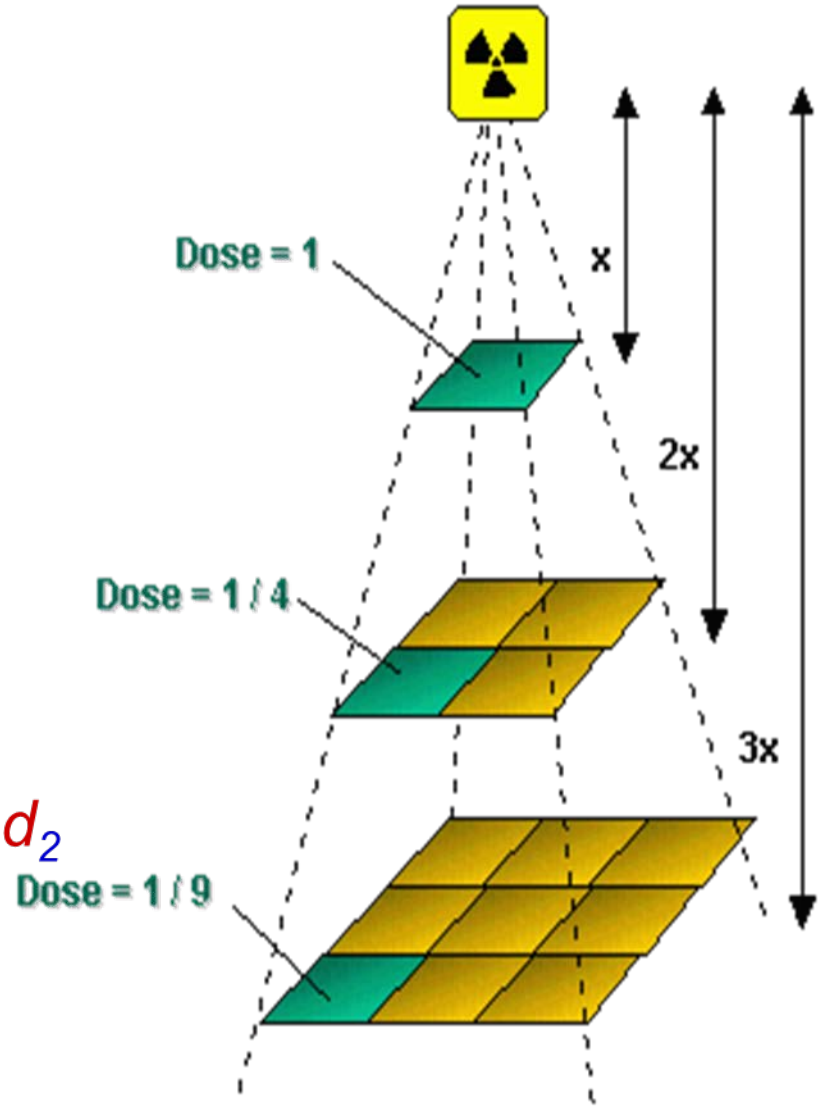
Vreme	Doza
60 min	20 µSv
30 min	10 µSv
15 min	5 µSv

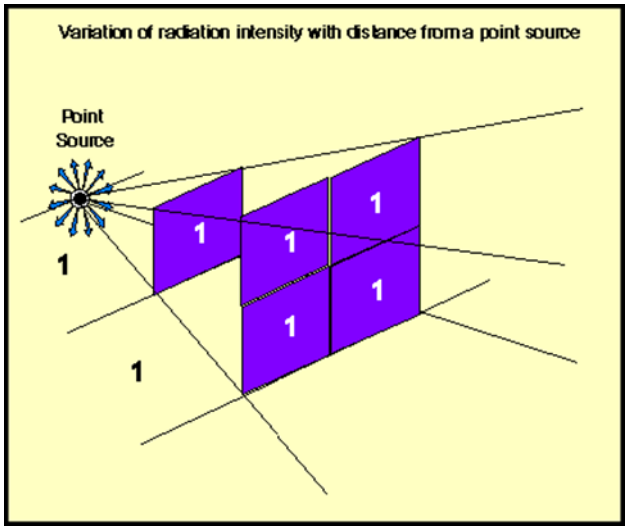
- Doza opada sa kvadratom rastojanja

I_1 d_1

I_2 d_2

gde su I_1 i I_2 intenziteti a d_1 i d_2 rastojanja, respektivno.

Primer

Ako jačina doze na rastojanju od 1m od izvora iznosi 20 µSv/h

Rastojanje	Doza
2 m	5 µSv
1 m	20 µSv
50 cm	80 µSv

Vreme i rastojanje

Osnovna dozimetrijska jednačina:

$$X = \Gamma A t / l^2$$

X – ekspoziciona doza
Γ – tablična vrednost, gama konstanta
A – aktivnost izvora
t – vreme
l – rastojanje od izvora

Specifična gama konstanta

Radionuclide	Γ (μSv h^{-1} at 1 metre per GBq)
^{60}Co	370
^{99m}Tc	33
^{131}I	77
^{137}Cs	103
^{192}Ir	160

Note: Values for Γ are taken from Health Physics and Radiological Heath Handbook, 1992

Prolaz fotona kroz materiju

$$I = I_o e^{(-\mu x)}$$

$$(½)I_o = I_o e^{(-\mu \, HVL)}$$

$$½ = e^{(-\mu \, HVL)}$$

$$\ln(½) = \ln(e^{(-\mu \, HVL)})$$

$$\ln(½) = (-\mu \, HVL)$$

$$\ln(2) = (\mu \, HVL)$$

$$\mu = \frac{\ln(2)}{HVL}$$

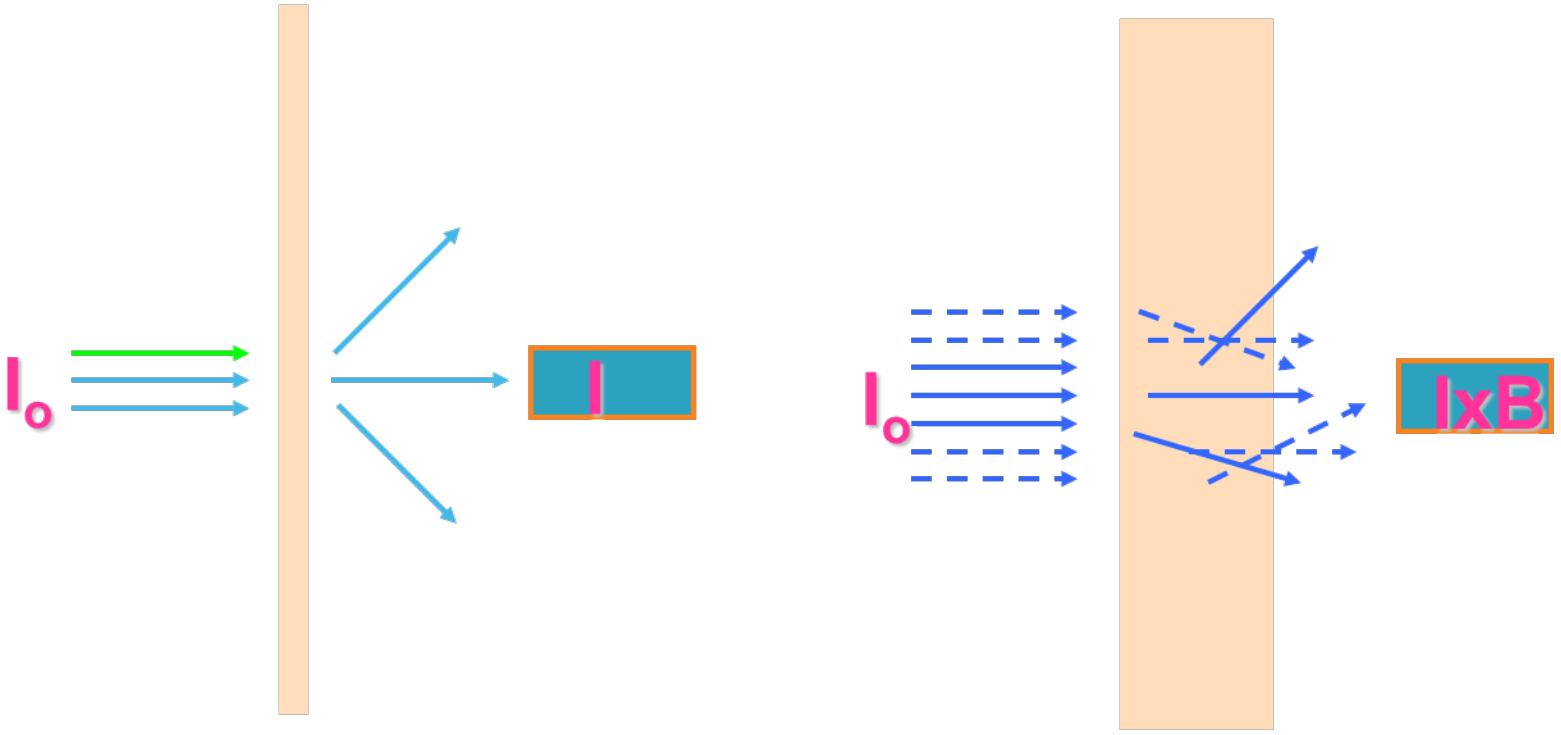
Debljina poluslabljenja

- Debilja materijala koja smanjuje intenzitet zračenja na polovinu

$$x = nHVL$$

Source	Gamma Ray Energy (MeV)	HVL (cm)	
		Concrete	Lead
^{226}Ra	0.047 to 2.4	6.9	1.66
^{60}Co	1.17, 1.33	6.2	1.20
^{137}Cs	0.66	4.8	0.65
^{192}Ir	0.13 to 1.06	4.3	0.60
50 kV_p x-rays		0.43	
100 kV_p x-rays		1.6	

Prolaz fotona kroz materiju

$$I = B\, I_o\, e^{(-\mu x)}$$

Zaštita od beta zračenja

$$d = \frac{E}{2}$$

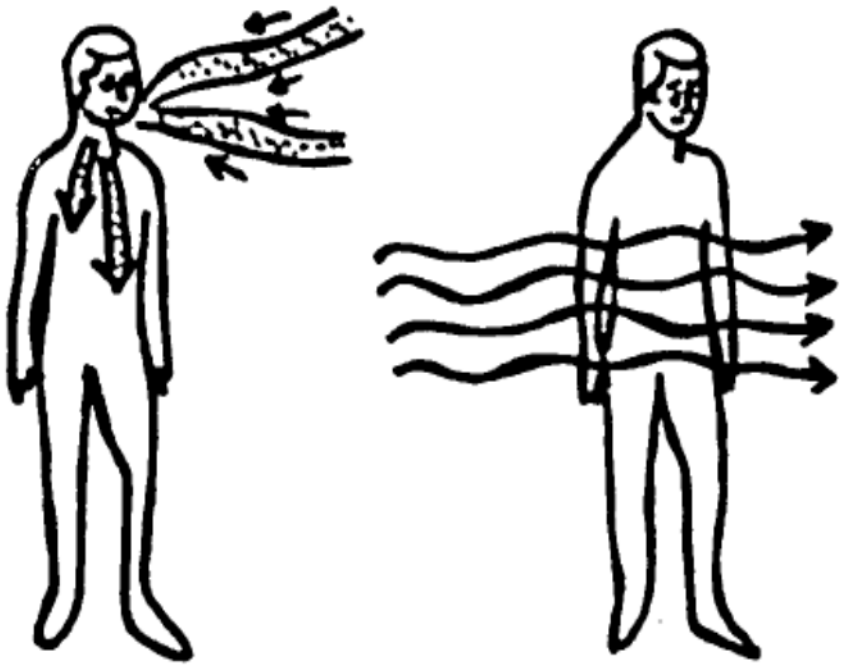
d - debljina u cm

E – energija u MeV

Unutrašnje izlaganje

Internal Radiation Hazard

From radioactive material which can enter the body

External Radiation Hazard

From a source outside the body

Kontrola unutrašnjeg izlaganja

- rad u kontrolisanim uslovima
- procedure za bezbedno rukovanje
- lična zaštitna sredstva

Otvoreni izvori zračenja i radioaktivna kontaminacija

- Izvori zračenja:
  - Otvoreni
  - Zatvoreni
- Kontaminacija:
  - Fiksna
  - Uklonjiva (površinska i kontaminacija vazduha)

- Mala kontaminacija, beznačajna sa stanovišta spoljašnjeg izlaganja, mogu biti značajne sa stanovišta unutrašnjeg izlaganja (kontinulano izlaganje, velika deponovana energija na malom rastojanju)

Primena otvorenih izvora zračenja

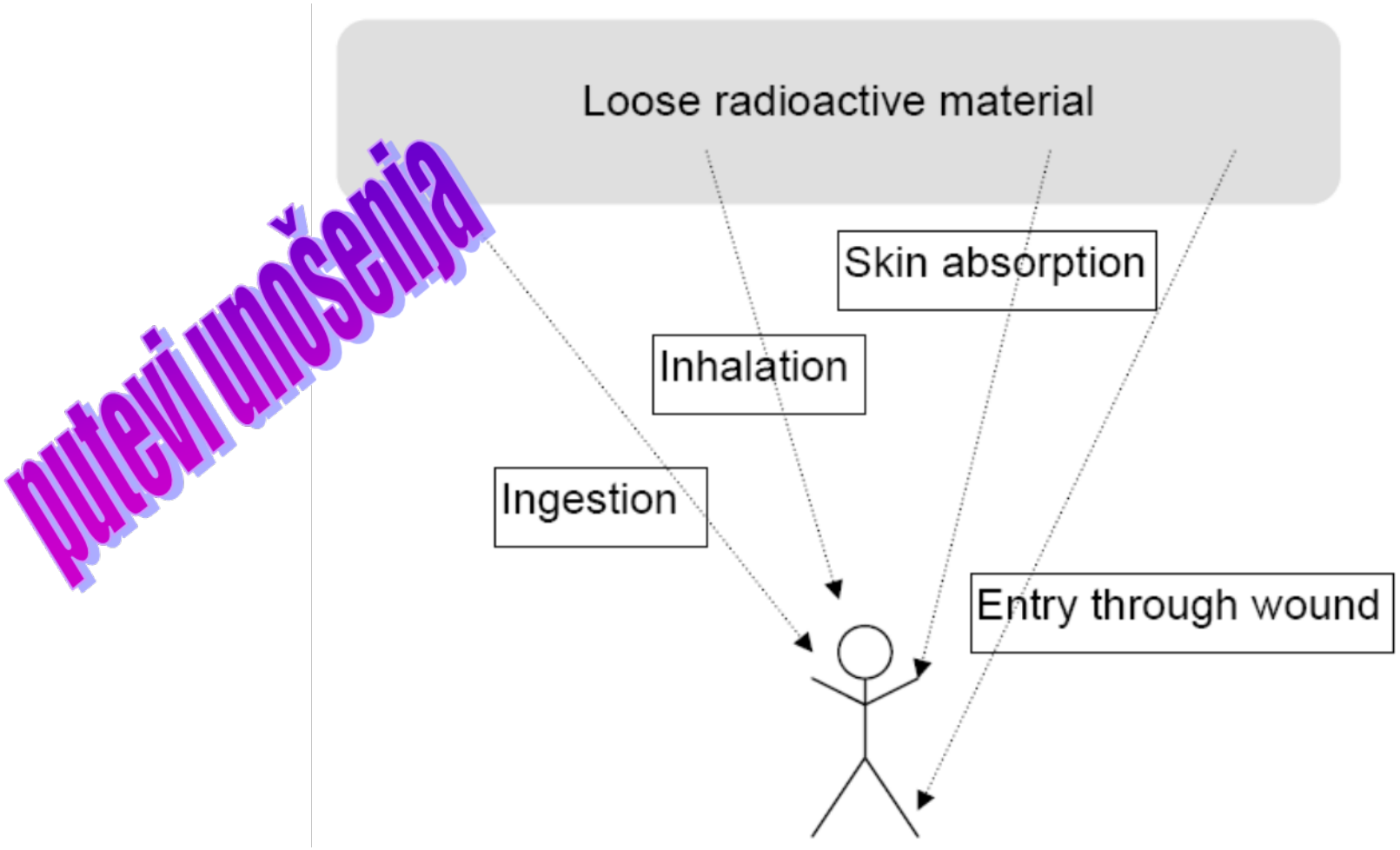
- industrija
- nauka
- **medicina**

Efekat različtih vrsta zračenja

Vrsta kontaminacije	Rizik od spoljašnjeg izlaganja	Rizik od unutrašnjeg izlaganja
alfa	nije značajan	značajan
beta	umeren	umeren
gama	značajan	neznatan

Kako zračenje prodire u ljudski organizam?

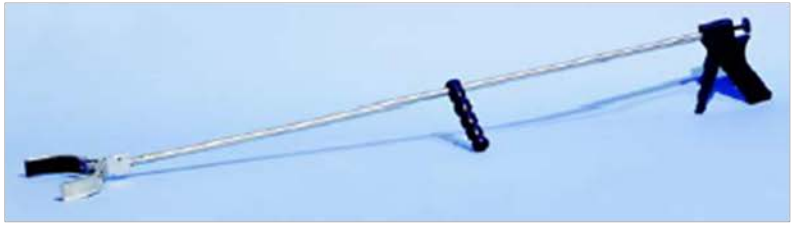
Kontrola unutrašnjeg izlaganja

- Inhalacija
- Ingestija
- Prodiranje kroz kožu
- Prodiranje kroz rane

- Lična zaštitna sredstva
- Rad u kontrolisanim uslovima
- Precedure za bezbedno rukovanje

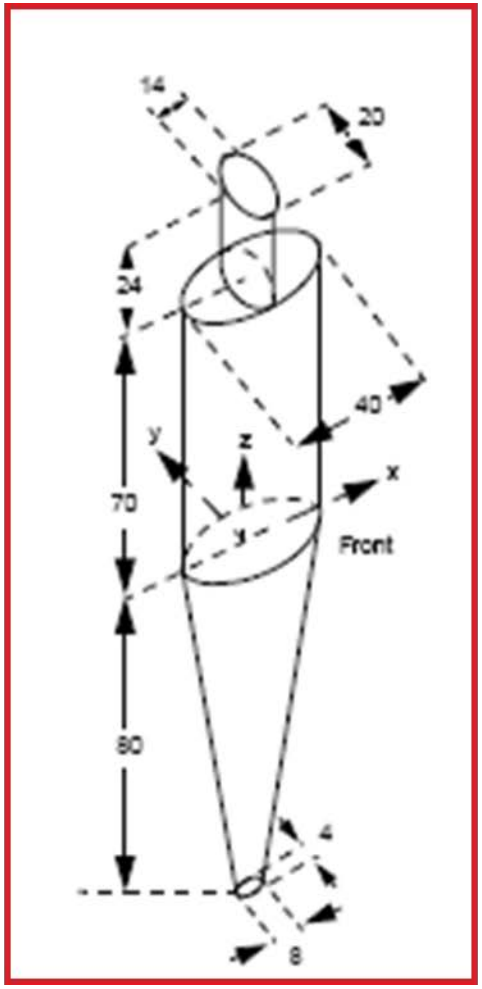

Merenje stepena unutrašnjeg izlaganja

- Efekat na pojedinca zavisi od:
  - Anatomskih osobina
  - Fizioloških osobina
  - Metabolizma
  - Model referentnog čoveka

Model referentnog čoveka

Organ	Mass (kg)	% of Total Body
Total Body	70	100
Skeleton	10	14
Muscle	28	40
Fat	13.3	19
Blood	5.5	7.9
Gastrointestinal Tract	2.2	3.1
Thyroid Gland	0.02	0.029

Air Inhalation Volumes

Air inhaled during 8 hour working day	9.6 m^3
Air inhaled during 16 hours not at work	13.2 m^3

Biološki i efektivni period poluraspada

- radioaktivni materijal napušta organizam putem:
  - raspada
  - izlučivanja

$$\lambda_{eff} = \lambda_r + \lambda_b$$

$$\frac{1}{T_{eff}} = \frac{1}{T_r} + \frac{1}{T_b}$$

Radionuclide	Critical Organ	T_r (days)	T_b (days)	T_{eff} (days)
^{60}Co	Total body	1.9×10^3	10	10
^{90}Sr	Total body	1.1×10^4	1.1×10^4	5.5×10^3
^{137}Cs	Total body	1.1×10^4	70	70

Values taken from Medical Effects of Ionizing Radiation, Mettler and Moseley, 1985

Dozni koeficijenti

- odredjuju predatu efektivnu doyu po jednici (Bq) unošenja
- Sv/Bq
- ICRP 68, IAEA BSS 115

Godišnja granica unošenje
The Annual Limit of Intake (ALI)

$$ALI = \frac{(0.02)\ \mathrm{Sv}}{e(50)}$$

ALI: godišnja granica unošenja

- Količina radioaktivnog materijala koja rezultuje dozom jednakom granici izlaganja

Radionuclide	ALI for Inhalation* (Bq)	ALI for Ingestion (Bq)
^{32}P	6.9×10^6	8.3×10^6
^{60}Co	1.2×10^6	5.9×10^6
^{90}Sr	2.6×10^5	7.1×10^5
^{99m}Tc	6.9×10^8	9.1×10^8
^{131}I	1.8×10^6	9.1×10^5
^{137}Cs	3.0×10^6	1.5×10^6

EXIT

